

ΚΑΤΕΡΙΝΑ ΜΟΥΣΤΑΚΑΤΟΥ

ΤΟ ΘΕΑΤΡΟ ΓΙΑ ΤΟΝ ΓΙΩΡΓΟ ΘΕΟΤΟΚΑ ΟΙ ΘΗΤΕΙΕΣ ΤΟΥ ΣΤΟ ΕΘΝΙΚΟ ΘΕΑΤΡΟ ΚΑΙ ΣΤΟ ΚΡΑΤΙΚΟ ΘΕΑΤΡΟ ΒΟΡΕΙΟΥ ΕΛΛΑΔΟΣ¹

Η «θεατρική πλευρά» του Γ. Θεοτοκά είναι πολυποικίλη, όπως πλούσια και πολύπλευρη είναι και η συνολική λογοτεχνική του παρουσία: συγγραφέας μυθιστορημάτων και διηγημάτων, ποιητής, δοκιμογράφος, αρθρογράφος με μόνιμες πολύχρονες συνεργασίες στον Τύπο, θεατρικός συγγραφέας.² Ο Γ. Θεοτοκάς, χωρίς να παραμελήσει τις υπόλοιπες δραστηριότητές του ασχολήθηκε ενεργά με το θέατρο –και μάλιστα σε δύσκολες περιόδους για αυτόν– μέσα από τη συγγραφή θεατρικών έργων και μέσα από τις θητείες του σε διοικητικές θέσεις, τόσο στο Εθνικό Θέατρο (16/2/1945-10/5/1946, 11/8/1950–9/12/1952 και Δεκ.1963-24/1/1964), όσο και στο Κρατικό Θέατρο Βορείου Ελλάδος (1961).³

Κατά τον Κ. Γεωργουσόπουλο ο Θεοτοκάς ήταν δρων και παρών στα θεατρικά πράγματα, αφού η τριπλή διευθυντική του θητεία στο Εθνικό Θέατρο, καθώς και η προεδρεία του στο Κρατικό Θέατρο Βορείου Ελλάδος, ήταν από τις πιο σημαντικές στιγμές της μεταπολεμικής ιστορίας του θεάτρου μας.⁴ Κατά τον ίδιο μελετητή, ο Θεοτοκάς, ως θεατρικός συγγραφέας, αποπειράθηκε σε ανύποπο χρόνο να εκφράσει μια νέα δραματουργική άποψη, έχοντας επηρεαστεί ιδεολογικά από το κίνημα των Ιρλανδών δραματουργών και τον υπερρεαλισμό του Λόρκα αλλά και εκμεταλλευόμενος τα δημοτικά τραγούδια και τις λαϊκές παραδόσεις του τόπου μας.⁵

Με την ιδέα ότι το θέατρο πρέπει να είναι και λογοτεχνία, ο Θεοτοκάς προσπαθεί να συγκεράσει το ένα είδος με το άλλο πιστεύοντας, ότι ο διπλός προορισμός του πρώτου είναι να σταθεί στη σκηνή και στο διάβασμα.⁶ Προέδρτα της θεατρικής παραγωγής ανιχνεύονται

¹ Το κείμενο αυτό στηρίζεται σε ανακοίνωσή μου στο Διεθνές Συνέδριο για τα 100 χρόνια από τη γέννηση του Γ. Θεοτοκά: «Jorgos Theotokas, 100 anni dalla nascita», οργάνωση: Τμήμα Lingua e Letteratura Neograeca, Università degli Studi di Napoli «L' Orientale», 18-19 Νοεμβρίου 2005 και αποτελεί μέρος μιας ευρύτερης δουλειάς μου πάνω στο θέμα αυτό. Από τη θέση αυτή θέλω να εκφράσω τις ιδιαίτερες ευχαριστίες μου στην κ. Αιλή Αλιβιζάτου για την αμέριστη βοήθειά της, τη φιλοξενία της και την καλοσύνη της να προσφέρει μεγαλόκαρδα το αρχείο Θεοτοκά προς μελέτη.

² Η θεατρική παραγωγή του Γ. Θεοτοκά παρουσιάζεται στο τέλος αυτής της εργασίας.

³ Κατά τη R. Richer, (R. Richer: *L' itinéraire de G. Théotokas vu dans son oeuvre littéraire*, Les belles lettres, Paris 1979, σ. 227) οι θέσεις που κατέλαβε ο Θεοτοκάς κατά τη διάρκεια των θητειών του στο θέατρο είναι οι μοναδικές διοικητικές θέσεις που ανέλα-

βε στην καριέρα του, οι οποίες του έδιναν την αίσθηση της εξουσίας και της υποχρέωσης να πράττει το χρήσιμο και το κοινωφελές.

⁴ Από ομιλία του Κ. Γεωργουσόπουλου με αφορμή τα 30 χρόνια από το θάνατο του συγγραφέα στη Στοά του Βιβλίου στις 18-12-1996. Κατά τον κριτικό του θεάτρου ο συγγραφέας δεν ενδοκίμησε στη θεατρική πράξη και δεν αναγνωρίστηκε η θεατρική του κατάθεση (η συνειδητή, δηλαδή, προσπάθεια σύνδεσης με μια ευρωπαϊκή κίνηση ποιητικού θεάτρου εμπνευσμένο από τις λαϊκές ρίζες) όσο αυτή άξιζε. Κατά τον Κ. Γεωργουσόπουλο οι Έλληνες θεατράνθρωποι αγνόησαν την πρόταση Θεοτοκά.

⁵ Κ. Γεωργουσόπουλος: «Ο θεατρικός Θεοτοκάς», *Τα Νέα: 100 χρόνια Γ. Θεοτοκάς*, 3/4-9-2005, σ. 12.

⁶ Γ. Θεοτοκάς: *Τετράδια Ημερολογίου (1939-1953)*, πρόλογος Μ. Μαζάουερ, εισαγ.-επιμ. Δ. Τζιβός, 2^η έκδ. Εστία, Αθήνα 2005, 28-12-1941. Τον ευρύτερο προβληματισμό του για το θέατρο εκθέτει ο συγγρα-

και λειτουργούν αφηγηματικά και στο μυθιστορηματικό του λόγο, αρκεί να παρατηρήσουμε τη χρήση θεατρικού λεξιλογίου (όπως για παράδειγμα: άνοιγμα της αυλαίας, παράσταση, σκηνή), τη λειτουργία εγκλιβωτισμένων αποσπασμάτων από θεατρικά έργα μέσα στα μυθιστορηματά του, όπως χαρακτηριστικά συμβαίνει στο *Δαιμόνιο* και στους *Ασθενείς και Οδοιπόρους* καθώς και τη «θεατρική» παρουσίαση σκηνών, όπως συμβαίνει στην *Αργώ*.⁷

Προτού ασχοληθεί ο Θεοτοκάς με το θέατρο ήταν ακόρεστος θεατής ευρωπαϊκών θεαμάτων και δεινός κριτικός παραστάσεων.⁸ Ήδη κατά τα έτη 1927-29 που βρισκόταν για σπουδές στο Παρίσι και στο Λονδίνο, το ενδιαφέρον του για το θέατρο ήταν σαφές και έντονο, όπως διαβάζουμε στις ημερολογιακές εγγραφές του.⁹ Ο συγγραφέας μας πληροφορεί πως «όσο βρισκόταν στο Λονδίνο ονειρευόταν να γράψει θέατρο και όταν επέστρεψε στην Αθήνα άρχισε τρία δράματα που θα λέγονταν “Εύα”, “Η βία”, “Οι Τούρκοι”. Αυτά δεν τα έγραφε σε κουρελόχαρτα, αλλά σε ωραία τετράδια με σκληρό ξώφυλλο και καλό χαρτί. Και τα τρία βουλιάζανε [...]».¹⁰

Η αφύπνιση, όμως, της θεατρικής του έμπνευσης θα γίνει κατά τη διάρκεια του πολέμου. Τότε ο συγγραφέας θα επιχειρήσει τη μυθοποίηση της ελληνικότητας με τη θεατρική του τέχνη αντλώντας τα θέματά του από την ελληνική λαογραφία και τους θρύλους της ιστορίας μας, καθώς και την τεχνική της κωμωδίας από την παραδοσιακή λαϊκή φάρσα.¹¹ Στον πρόλογο από το *Λαϊκό Θέατρο* σημειώνει ανάμεσα στα άλλα ότι «αισθάνθηκε, όπως και άλλοι σκεπτόμενοι Έλληνες στα 1941, την ανάγκη να εμβαθύνει στη συνείδηση της καταπιεσμένης και τραυματισμένης εθνικής υπόστασης έτσι ώστε να αποκτήσει μια όσο το δυνατόν πιο ολοκληρωμένη γνώση του συλλογικού εαυτού και του λαϊκού πολιτισμού».¹²

φές στο δημοσίευσμά του: «Απάντηση του Γ. Θεοτοκά στον Α. Κουκούλα» («Πνευματικά Ζητήματα. Θέατρο και Λογοτεχνία», *Πρωΐα*, 4-2-1943), με το οποίο επιμένει στην αντίληψη ότι το θέατρο πρέπει να ανανεωθεί και να ξαναγυρίσει στις ασπείρευτες πηγές της ποίησης, επανασυνδέοντας τους δεσμούς του με τη γνήσια λογοτεχνική έκφραση. Βλ. επίσης, Ε. Ν. Μόσχος: «Ο Γιώργος Θεοτοκάς και το θέατρο», *Νέα Εστία*, αρ. 1690, 1-12-1997, σσ. 1686-1694.

⁷ Γ. Θεοτοκάς: *Το Δαιμόνιο*, 8^η έκδ. Εστία, Αθήνα 1996, σσ. 64-6. Βλ. Γ. Θεοτοκάς: *Ασθενείς και Οδοιπόροι*, σ. 334, όπου στα λόγια του Χίλλεμπερντ φαίνεται η σύνδεση μεταξύ πραγματικότητας και θεάτρου: «Αυτές είναι οι τελευταίες ώρες της ζωής μου [...] Η παράσταση τελείωσε. Η αυλαία κατεβαίνει [...] Πρέπει να σφιξω την καρδιά μου, να τους ξεχάσω, να καταφέρω να κόψω τα νήματα που με συνδέουν με τούτο τον κόσμο, για να λιτρωθώ να βρω ανάπαυση και γαλήνη». Σχετικά με την *Αργώ* βλ. Β. Αθανασόπουλος: «Το θεατρικό ως έκφραση και ως πυρήνας του πραγματικού. Ο Θεοτοκάς ως μυθιστοριογράφος-δραματουργός», *Νέα Εστία*, αρ. 1690, 1-12-1997, σσ. 1668-1677, όπου γίνεται λόγος για σκηνές από την *Αργώ*, τις οποίες ο συγγραφέας συλλαμβάνει θεατρικά.

⁸ Ο Θεοτοκάς εκφράζει την άποψή του για το αρχαίο

θέατρο και τις παραστάσεις του σε αρκετά δημοσιεύματα. Βλ. Γ. Θεοτοκάς: «Η περίοδος του μεγάλου θεάτρου», *Νεοελληνικά Γράμματα*, 17-7-1937, σ. 5, ό. π., 7-8-1937, σ. 9 και 4-9-1937 σ. 5, και «Γύρω στις παραστάσεις του αρχαίου δράματος», *Νεοελληνικά Γράμματα*, 14-8-37.

⁹ Σε πολλές ημερολογιακές εγγραφές στα *Τετράδια Ημερολογίου* ο συγγραφέας ασκεί κριτική στη ξένη θεατρική παραγωγή των ετών 1946-1947 (Γ. Θεοτοκάς: *Τετράδια Ημερολογίου (1939-1953)*, ό. π., σσ. 587-605). Γενικές κρίσεις για το θέατρο και την εποχή του εκφράζει το 1946 στο δημοσίευσμα Γ. Θεοτοκάς: «Η πρώτη μεταπολεμική περίοδος του Εθνικού Θεάτρου», *Νέα Εστία* (ανάτυπο), τχ. 451, 15-3-1946, σσ. 460-473.

¹⁰ Γ. Θεοτοκάς: *Ημερολόγιο της Αργώς και του Δαιμόνιου*, φιλοδ. επιμ. Γ.Π. Σαββίδης, Λέσχη, Αθήνα 1989, σ. 41.

¹¹ Κ. Α. Δημάδης: *Δικτατορία – πόλεμος – πεζογραφία, 1936-1944*, 2^η έκδ., Εστία, Αθήνα 2004, σ. 4. Βλ. επίσης, Αλ. Σολομός: *Θεατρικό λεξικό. Πρόσωπα και πράγματα στο παγκόσμιο θέατρο*, Κέδρος, Αθήνα 1989.

¹² Γ. Θεοτοκάς: *Θεατρικά έργα Α΄. Νεοελληνικό λαϊκό θέατρο*, Εστία, Αθήνα 1965, σ. 7.

Κάτω από τη ναζιστική κατοχή θα θέσει ως αίτημα τη σύλληψη ενός Νεοελληνικού Μύθου ως διεξόδου για τη θεατρική δημιουργία και για χάρη της θα περιορίσει την αφηγηματική παραγωγή εκείνη την περίοδο.¹³ «Δε θα είμουν σε θέση να εξηγήσω ποια ψυχική διάθεση με έσπρωξε, τα τέλη του 1941, να βγω (προσωρινά ή οριστικά, δεν ξέρω) από την τέχνη της αφήγησης, που είταν ως τότε η κύρια απασχόλησή μου, και να ζυγώσω την τέχνη του θεάτρου. Ένα μόνο κατέχω, ότι αυτό μου ήρθε απότομα κι αναπάντεχα, σαν αντανάκλαση ίσως της ζύμωσης που προκάλεσαν μέσα μου τα Γεγονότα», αναφέρει ο συγγραφέας.¹⁴ Ας δούμε πώς περιγράφει ο ίδιος το πέρασμά του στο θεατρικό γράψιμο: «Χωρίς καθόλου να το εκδιώξω, μου ήρθε η διάθεση να γράψω θέατρο. Το θέατρο, βέβαια, το αγαπούσα πολύ από παιδί. Τα χρόνια, μάλιστα, των σπουδών μου στο εξωτερικό είχα δοκιμάσει να γράψω δύο ή τρία έργα επηρεασμένα από το λεγόμενο «πρωτοποριακό» πνεύμα του θεατρικού Παρισιού του Μεσοπολέμου. Δεν κατάφερα όμως να τα βγάλω πέρα και παραδέχτηκα για κάμποσο καιρό πως η σκηνή δεν είναι προορισμός μου. Στα 1941, όμως, έγραψα, αναπάντεχα, ένα μονόπρακτο, το “Πέφτει το Βράδυ”, εμπνευσμένο από το διάβασιμα της Καινής Διαθήκης».¹⁵

Α' θητεία (1945–1946)

Η κυβέρνηση Πλαστήρα με υπουργό Παιδείας τον διαπρεπή καθηγητή βυζαντινολογίας Κ. Άμαντο όρισε γενικό διευθυντή του Εθνικού Θεάτρου τον Γ. Θεοτοκά, έναν άνθρωπο με οράματα.¹⁶ Η ορκωμοσία του Θεοτοκά στο Υπ. Παιδείας και η ανάληψη των καθηκόντων του έγινε στις 16-2-1945.¹⁷ Όταν αναλαμβάνει ο Θεοτοκάς το Εθνικό, το 1945, το θέατρο έβγαινε τραυματισμένο από την Κατοχή και τα Δεκεμβριανά και η ατμόσφαιρα ήταν ηλεκτρισμένη από τα πολιτικά πάθη.¹⁸ Τα πολιτικά πράγματα της χώρας ήταν θολά, οι ιδεολογικές κατευθύνσεις δίνονταν και αναιρούνταν και επικρατούσε μια σύγχυση πεποηθήσεων.¹⁹

¹³ Βλ. Κ. Α. Δημάδης, ό. π., σ. 236 και Γ. Θεοτοκάς: *Τετράδια Ημερολογίων (1939-1953)*, ό. π., 2-2-1942.

¹⁴ Μονοσέλιδο δακτυλογραφημένο κείμενο με τον τίτλο: «Πρόλογος» από το αρχείο Θεοτοκά (φακ. 22/αρ.6673). Βλ. Γ. Θεοτοκάς: *Τετράδια Ημερολογίων (1939-1953)*, ό. π., 29-9-1941, σχετικά με τη θεατρική του έμπνευση: «Συχνοί νυγμοί της φαντασίας μου για να γράψω θέατρο, μα χωρίς κανένα συγκεκριμένο αποτέλεσμα».

¹⁵ Γ. Θεοτοκάς: *Θεατρικά έργα Α'. Νεοελληνικό λαϊκό θέατρο*, ό. π., σ. 7. Βλ. επίσης Γ. Θεοτοκάς: *Τετράδια Ημερολογίων (1939-1953)*, ό. π., 13-11-1941: «Ξαφνικά, τις μέρες αυτές, έγραψα ένα μικρό δράμα σε μια πράξη, που το ονόμασα “Λυκόφως”» (αργότερα μετονομάστηκε σε «Πέφτει το βράδυ»).

¹⁶ Βλ. αφιέρωμα Γ. Χατζηδάκης: «Πειραματικές σκηνές. 100 χρόνια Εθνικό Θέατρο», *Καθημερινή: Επτά ημέρες*, 18-3-2001, σσ. 24-26 και Β. Φωτόπουλος: *100 χρόνια Εθνικό Θέατρο*, Όμιλος Λάτση, Αθήνα 2000.

¹⁷ Γ. Θεοτοκάς: *Τετράδια Ημερολογίων (1939-1953)*, ό. π., 16-2-1945, σ.566

¹⁸ Σχετικά με το Εθνικό Θέατρο βλ. Γ. Θεοτοκάς: «Η πρώτη μεταπολεμική περίοδος του Εθνικού Θεάτρου», ό. π. και επίσης: «100 χρόνια Εθνικό Θέατρο», *Καθημερινή*, ό. π. Σύμφωνα με τα στοιχεία αυτά το Εθνικό Θέατρο ιδρύθηκε δια νόμου το 1930 και άρχισε τις παραστάσεις το 1932. Στα τέλη του 1944 έκλεισε και ξαναλειτούργησε το Μάρτιο του 1945. Στεγάστηκε στο κτίριο του Βασιλικού Θεάτρου Αθηνών, που είχε κτιστεί στα τέλη του 19^{ου} αιώνα με πρωτοβουλία του βασιλιά Γεωργίου του Α'. Η αίθουσα χωρητικότητας 900 περίπου θέσεων είναι άριστα προσαρμοσμένη στις απαιτήσεις ενός σύγχρονου δραματικού θεάτρου από απόψεως ατμόσφαιρας, περισυλλογής και ανέσεως και η σκηνή του, που ανακαταστάθηκε το 1931, είναι πλήρως εξοπλισμένη με τα κατάλληλα μηχανικά και φωτιστικά μέσα. Διοικητικώς υπάγεται στο Υπουργείο Εθνικής Παιδείας, απολαμβάνει όμως ευρείας αυτονομίας. Διοικείται από Διοικητικό Συμβούλιο και Γενικό Διευθυντή διοριζόμενος με Βασιλικό Διάταγμα. Την καλλιτεχνική πορεία ρυθμίζει η Καλλιτεχνική Επιτροπή.

¹⁹ Βλ. Ελ. Γεωργακάκη: «Η ταραγμένη δεκαπενταε-

Στο αρχείο Θεοδοκά βρισκόμαστε σημείωμα του συγγραφέα και σχετικό υπόμνημά του (11-5-1945) προς τον πρόεδρο της κυβέρνησεως για τα οικτρά οικονομικά του Εθνικού εκείνη την περίοδο.²⁰ Σε απαντητική επιστολή του στις 26 Μαρτίου 1945, ο Χατζηκυριάκος-Γκίκας συμφώνει με την άποψη του Γ. Θεοδοκά σχετικά με την κατάσταση του θεάτρου με την οποία ήρθε αντιμέτωπος, λέγοντας: «Εμπρός όλοι μαζί, να βγάλουμε το κάρο από τη λάσπη».²¹

Ως γενικός διευθυντής ο Θεοδοκάς σε ανακοίνωσή του προς το προσωπικό του Εθνικού σημειώνει ότι «οι περιστάσεις αξιώνουν από όλους μας τον ύψιστο βαθμό της ευσυνειδησίας, της εργατικότητας, της αποδόσεως αλλά και της ομόνοιας και της μεταξύ μας αλληλεγγύης» υπογραμμίζοντας όχι μόνο την ευθύνη που βαρύνει όλους, αλλά και τις ιδιαίστερες συνθήκες κάτω από τις οποίες αναλαμβάνει τη διεύθυνση του θεάτρου. Εκτός από την καλλιτεχνική διάσταση που οφείλει να έχει το Εθνικό Θέατρο, ο Θεοδοκάς δεν διστάζει να μιλήσει και για την «εθνική» πλευρά του όταν λέει ότι «το Εθνικόν Θέατρον, παραλλήλως προς τον καθαρώς καλλιτεχνικόν και μορφωτικόν προορισμόν του, καλείται να συντελέσει, με όσες δυνάμεις διαθέτει, εις την ανόρθωσιν και συντήρησιν του εθνικού μας γοήτρου».²² Το 1945 υπογραμμίζει σε εισήγησή του τη δυναμική που πρέπει να αποκτήσει το Εθνικό Θέατρο ως πυλώνας πολιτισμού: «Ο σκοπός που επιδιώκουμε είναι βέβαια καθαρός και ευκολονόητος. Θέλουμε να βοηθήσουμε να γίνουν οι ηθασαυροί της ελληνικής ποίησης κτήμα των πλατυτέρων λαϊκών στρωμάτων [...] Το χρωστούμε στον ελληνικό λαό [...] Το εθνικό θέατρο που φιλοδοξεί να θεωρείται το πρώτο καλλιτεχνικό ίδρυμα της Ελλάδας, νομίζουμε πως έχει δικαίωμα και χρέος να λάβει πρωτοβουλία [...]».²³

Από την αλληλογραφία της εποχής φαίνεται το καλωσόρισμα των φίλων και οι υψηλές προσδοκίες όλων στο πρόσωπο του Θεοδοκά. Ενδεικτικά αναφέρω απόσπασμα από επιστολή του Ηλία Βενέζη στις 19-1-45: «Με χαρά μου διάβασα πως έγινες Διευθυντής του Εθνικού Θεάτρου. Σου σφίγγω το χέρι και σου εύχομαι καλή προκοπή. Σου το είχα πει κι άλλη φορά πόσο πιστεύω στη δουλειά που θα κάνης αν ανακατευτής στη δημόσια ζωή».²⁴ Ο Γ. Γληνός του γράφει στις 10-2-1945: «Σας χαιρετώ σα φίλο και μαχητή του ιδανικού της τέχνης και σας σφίγγω εγκάρδια το χέρι με τις βαθύτερες ευχές μου για την επιτυχία του αγώνα της διάσωσης και αναγέννησης του Εθνικού μας θεάτρου που με τόση πνευματική και ψυχική παληκαριά τον αναλάβατε. [...] Έχω τη βεβαιότητα πως θα βρήτε τον ευτυχή τρόπο να ξαναστηλώσετε το θέατρο και να ανοίξετε διάπλους ορίζοντες τέχνης για το λαό, γι' αυτό είμαι βέβαιος και για την τελική σας επιτυχία».²⁵

τία (1940-1955)», *Καθημερινή*, ό. π., σσ. 12-13.

²⁰ Κατά την ανακεφαλαίωση του ισολογισμού (21-2-1945) των εσόδων και εξόδων από τον προϋρισμένο του λογιστηρίου είναι φανερό ότι τα έξοδα της περιόδου 1941-42 είναι διπλάσια από τα έσοδα (60.438.314.89 έναντι 30.697.193.85) (Αρχείο Γ. Θεοδοκά, φακ. 39/3965).

²¹ Αδημοσίευτη επιστολή (αρχείο Γ. Θεοδοκά, φακ. 6/293). Στην επιστολή αυτή διαφαίνεται και η διαφωνία του Χατζηκυριάκου-Γκίκας ως προς τον τρόπο και τον χρόνο που πρέπει να επιτευχθούν όλες αυτές οι αλλαγές που προσδοκά ο Θεοδοκάς, καθώς και η άρνησή του να κάνει τα σκηνικά των *Νεφελών* του Αριστοφάνη σε αυτή τη χρονική στιγμή, λόγω έλλειψης

επαρκούς χρόνου και σοβαρής οργάνωσης. Τη σκηνογραφία, βέβαια, για τις *Νεφέλες* έκανε αργότερα, το 1951, κατά τη β' θητεία Θεοδοκά στο Εθνικό Θέατρο.

²² Αρχείο Γ. Θεοδοκά, φακ. 39/2, αρ.3960.

²³ Βλ. εισήγηση Γ. Θεοδοκά (αρχείο Γ. Θεοδοκά, φακ. 39/80) στις 25-3-1945 για την αναγκαιότητα, τους στόχους και τον προγραμματισμό του θεάτρου. Σχετικά με τις απογευματινές, βλ. Γ. Θεοδοκάς: *Τετράδια Ημερολογίου (1939-1953)*, ό. π., 25-3-1945, 23-11-1945, 14-1-1946, 11-3-1946 και 29-4-1946.

²⁴ Αρχείο Γ. Θεοδοκά, φακ. 6/276.

²⁵ Ό. π., φακ. 6/279.

Με τον Θεοτοκά ως διευθυντή ανοίγονται νέες προοπτικές στο Εθνικό Θέατρο.²⁶ Ο Αλέξης Σολομός εξαίρει «τον λογοτεχνικό ενθουσιασμό» του Γ. Θεοτοκά κατά τη Διεύθυνση του Εθνικού Θεάτρου, όπου ο συγγραφέας προσπάθησε να αντικαταστήσει την προηγούμενη καλλιτεχνική μονοκρατορία με ένα σύστημα δημοκρατικότερο που άνοιγε τις πόρτες του Εθνικού σε πολλούς αξιόλογους καλλιτεχνικούς συνεργάτες.²⁷ Έτσι, αξιοποιούνται ο Σωκράτης Καραντίνος, ο Πέλος Κατσέλης και εισέρχεται ως αντίπαλον δέος ο Κάρολος Κουν και ένας νέος καινοτόμος σκηνοθέτης ο Αλέξης Σολομός. Ανανεύνεται και το στελεχιακό προσωπικό. Ο Χατζηκυριάκος-Γκίκας, ο Βασιλείου, ο Βακαλό φέρνουν νέες εικόνες, νέα χρώματα, ζωγραφικότερες λύσεις πλάι στις πλαστικές του Κλώνη. Είναι αξιοσημείωτο ότι επί Θεοτοκά ο Καραντίνος σκηνοθετεί τον πρώτο Αριστοφάνη στην ιστορία του Εθνικού Θεάτρου, τις *Νεφέλες* με τον Νέξερ σε σκηνικά του Χατζηκυριάκου-Γκίκα, που αποτέλεσε το γεγονός της χρονιάς.²⁸ Προτοστατεί, επίσης, στην παρουσίαση ενός πνευματικότερου τρόπου απαγγελίας που οδηγεί αβίαστα σε μια ατμόσφαιρα ποιητικής γοητείας και καλλιτεχνικής απλότητας. Εφαρμόζεται τώρα πια κανονικά το σύστημα του εναλλασσόμενου δραματολογίου, γιατί μονάχα με αυτό τον τρόπο ένα Εθνικό μπορεί να πραγματοποιήσει τον ανώτερο παιδαγωγικό προορισμό του, δίνοντας πολλά έργα ταυτόχρονα και ικανοποιώντας διαφορετικές πνευματικές και αισθητικές ανάγκες.²⁹ Σχετικά με την αποδοχή του εναλλασσόμενου ρεπερτορίου ο Θεοτοκάς επισημαίνει πόσο πολύ εναντιώθηκαν οι εφημερίδες σε αυτή την πρωτοβουλία χαρακτηρίζοντας το εγχείρημα «ως απραγματοποίητο και πόσο πολύ τον βρόσανε, όταν το πρωτόπε».³⁰ Η νέα διοίκηση, λοιπόν, κατάφερε στον πολύ περιορισμένο χρόνο που διήρκεσε η θητεία της να οργανώσει το θέατρο, να βελτιώσει τα οικονομικά, να δώσει 360 παραστάσεις, να καθιερώσει το εναλλασσόμενο δραματολόγιο, να συστήσει την Πρωτοποριακή Σκηνή για νέους συγγραφείς και ξένα πρωτοποριακά έργα και να καθιερώσει τον θεσμό των Ποιητικών Απογευματινών.

Τα πάθη όμως οδήγησαν σε μια άδικη επίθεση εναντίον του Θεοτοκά η οποία προερχόταν από πολιτική μισαλλοδοξία.³¹ Λόγοι συγκεκριμένοι δεν υπήρχαν παρά μόνο μια εκδήλωση πάθους και μια ακοίμητη πρόθεση εξευτελισμού από ορισμένη μερίδα του Τύπου που προκάλεσε μια έντονη διαμαρτυρία. Από τις 31-3-46 η πολεμική αυτή πήρε καθαρά πολιτικό χαρακτήρα.³² Ο συγγραφέας σημειώνει στα *Τετράδια Ημερολογίου* για την οξύτατη πο-

²⁶ Γ. Θεοτοκάς: «Η πρώτη μεταπολεμική περίοδος του Εθνικού Θεάτρου», ό. π., σ. 1. Ο Αμαντος ζήτησε να αναλάβει ο Θεοτοκάς τη διεύθυνση του θεάτρου και αυτός ζήτησε ως συνεργάτες του τους Π. Κανελλόπουλο, Γ. Σεφέρη, Γ. Κατούμπαλη και Ν. Χατζηκυριάκο-Γκίκα. Το νέο Διοικητικό Συμβούλιο καταρτίστηκε ως εξής: πρόεδρος ο Α. Κανακάκης-Ρούφος, αντιπρόεδρος ο Παν. Κανελλόπουλος, μέλη οι κ.κ. Κλ. Καρθαίος, Θ. Συναδηνός, Γ. Σεφέρης, Γ. Κατούμπαλης και Ν. Χατζηκυριάκος-Γκίκας. Την Καλλιτεχνική Επιτροπή την αποτέλεσαν ο διευθυντής του δραματολογίου Α. Τερζάκης, οι δύο σκηνοθέτες του θεάτρου Π. Κατσέλης και Σ. Καραντίνος και τρεις λόγιοι «λαμβανόμενοι έξωθεν».

²⁷ *Χρονικό Ζωής και Τέχνης ενός Θεάτρου*, τόμ. 1^ο, αρ. τχ. 11, 12, 13, Ιούλ./Αύγ./Σεπτ. 1973, σσ. 8 και 253.

²⁸ Βλ. Β. Κανακάκης: *Εθνικό θέατρο. Εξήντα χρόνια σκη-*

νή και παρασκήνιο, Κάκτος, Αθήνα 1999, σσ. 55-68.

²⁹ Γ. Θεοτοκάς: «Η πρώτη μεταπολεμική περίοδος του Εθνικού Θεάτρου», ό. π., σ. 8.

³⁰ Γ. Θεοτοκάς: *Τετράδια Ημερολογίου (1939-1953)*, ό. π., 15-1-1946.

³¹ Ε. Ν. Μόσχος, ό. π., σ. 1690.

³² Βλ. Γ. Θεοτοκάς: *Τετράδια Ημερολογίου (1939-1953)*, ό. π., 1-7-1946, όπου ο συγγραφέας εκφράζει την λύρα του για ανθρώπους που δεν τον στήριξαν, αλλά τον εγκατέλειψαν την περίοδο εκείνη. Στη δύσκολη εκείνη συγκυρία, όμως, δεν ξεχνά την αλληλεγγύη που του έδειξε ο Σικελιανός, την προθυμία του Δημαρά για συνεργασία και τη συμπάθεια του Βενέζη. Ας μην ξεχνάμε ότι την περίοδο αυτή έχουμε ένα εκτενές κείμενο-καταπέλτη του Αιμ. Χουρμούζιου για τον Θεοτοκά με τίτλο: Αιμ. Χουρμούζιος: «Το Εθνικό Θέατρο (Ένας έλεγχος με προοπτική. Το μέλλον της

λεμική που δέχτηκε από τότε που ανέλαβε καθήκοντα γενικού διευθυντή, που τον ανάγκασε να δημοσιεύσει στη *Νέα Εστία* έναν απολογισμό της θητείας του στο Εθνικό.³³ Σε συνεδρία στις 30 Απριλίου του ίδιου έτους, εν είδη απολογισμού, ο Γ. Θεοδοκάς λέει με πικρία ότι «με τη συγκεκριμένη αντικατάσταση του διευθυντή πρόκειται περί καταργήσεως όλης της γενομένης επί εν έτος καλλιτεχνικής και πνευματικής προσπάθειας και περί εκ βάθρων αναστατώσεως του Οργανισμού του Ιδρύματος δια σκοπούς προφανώς κομματικούς [...]». Ενώ, όμως, παραδίδει υπηρεσία και ετοιμάζεται για την αναχώρησή του, συνεχίζει να εκφράζει την αγάπη του για το Εθνικό Θέατρο στα *Τετράδια Ημερολογίου*: «Παράξενο πράμα ο ερωτικός δεσμός μ' αυτό το Ίδρυμα, με το ανθρωπινό κλίμα του, μα ακόμα και με την οικοδομή του» και αναρωπιέται μήπως η περίοδος αυτή του θεάτρου παρόλη την πικρία που του έδωσε ήταν μια στιγμή ευτυχίας στη ζωή του!³⁴

Β' θητεία (1950–1952)

Στις 11 Αυγούστου 1950 ο Γ. Θεοδοκάς ορκίζεται γενικός διευθυντής του Εθνικού Θεάτρου για δεύτερη φορά και αναλαμβάνει καθήκοντα.³⁵ Επιδιώκει εκ νέου συνεργασία με τον Σ. Καραντινό, του οποίου, σε γενικές γραμμές, ακολουθούσε τις επιλογές, ανεξαρτήτως κινδύνου καλλιτεχνικής αποτυχίας και υπέρογκων δαπανών, έχοντας πάντα ως γνώμονα τον παλιό δεσμό και τα φιλικά αισθήματα που έτρεφε για αυτόν.

Και κατά τη δεύτερη αυτή θητεία το Εθνικό Θέατρο ζει μεγάλες στιγμές. Όπως διαβάζουμε στα *Τετράδια Ημερολογίου* του, οι παραστάσεις που έγιναν τις χρονιές 1950-51 –*Όπως σας αρέσει του Σαίξπηρ και Ερρίκος Δ' του Πιραντέλο*– είχαν μεγάλη επιτυχία.³⁶ Ο ίδιος θριαμβος ακολουθεί και τις παραστάσεις του 1952, όπου τα σχόλια είναι ευνοϊκά, το ενδιαφέρον του κοινού μεγάλο και οι εκδηλώσεις θερμές.³⁷ Οι *Βρυκόλακες* του Ίψεν με την Κατίνα Παξινού και τον Αλέξη Μινωτή ξαναεμφανίζονται, ύστερα από δεκάχρο-

εθνικής σκηνης)», *Φιλολογικά Χρονικά*, χρ. Γ', τόμ. Δ', τχ. 43, Ιουλ. – Αύγ. 1946, σσ. 217-257.

³³ Βλ. Γ. Θεοδοκάς: *Τετράδια Ημερολογίου (1939-1953)*, ό. π., 29-3-1946 και του ίδιου: «Η πρώτη μεταπολεμική περίοδος του Εθνικού Θεάτρου», ό. π. σ. 10, όπου ο συγγραφέας ανάμεσα στα άλλα εκφράζει την πικρία του που δεν αναγνωρίστηκε η συμβολή του στη διακοσμητική και στην ενδυματολογία που πρότεινε για το θέατρο.

³⁴ Γ. Θεοδοκάς: *Τετράδια Ημερολογίου (1939-1953)*, ό. π., 10-5-1946.

³⁵ Ό. π., 11-8-1950: «Για δεύτερη φορά ορκίζομαι και αναλαμβάνω καθήκοντα ως γενικός διευθυντής του Εθνικού Θεάτρου».

³⁶ Ό. π., 31-10-1950, όπου ο συγγραφέας μας πληροφορεί για την επίσημη έναρξη της χειμερινής περιόδου με το *Όπως σας αρέσει του Σαίξπηρ* σε σκηνοθεσία Αλ. Σολομού και τη Μανωλίδου στο ρόλο της Ροζαλίτας: «Ήταν μια παράσταση γοητευτική, δρασερφή, χαρομένη με αρετές ελλείψεις για τις οποίες

όμως το κοινό αδιαφορεί. Πρόκειται για σύγηση επιτυχία». Τον επόμενο μήνα (ό. π., 21-11-1950) σημειώνει ότι η έναρξη της Απογευματινής Σκηνης με τον *Ερρίκο Δ' του Πιραντέλλο* σε σκηνοθεσία Κουν, με τον Διαμαντόπουλο στον πρώτο ρόλο αποτέλεσε πλήρη καλλιτεχνική επιτυχία: «Ίσως η καλύτερη από τις ως σήμερα παραστάσεις μας».

³⁷ Για την αποδοχή των έργων βλ. ό. π., 14-3-1952, όπου ο Θεοδοκάς σημειώνει ότι η πρώτη του *Καταστώνη* στο θέατρο «Κοτοπούλη» (έγινε δεκτή) με πολλά χειροκροτήματα και ευνοϊκά σχόλια και ενδιαφέρον του κοινού. Στο ίδιο, στις 16-3-1952, ο συγγραφέας γράφει για τον απολογισμό μιας καλής παράστασης (πρόκειται για το *Τμήμα της Λεντεριάς*) με 1240 θεατές πρόθυμους να δεχτούν το έργο. Τέσσερις μέρες αργότερα (ό. π., 20-3-1952) στο Εθνικό η πρώτη του *Ονειρόν*: «Όλα τεχνικά άψογα αλλά η μαγεία του έργου δεν αποδόθηκε». Βλ. επίσης αναφορές στα *Τετράδια Ημερολογίου* σχετικά με τις παραστάσεις που παρακολούθησε ο συγγραφέας στην Αμερική (ό. π.,

ην απουσία, μέσα σε ατμόσφαιρα θριάμβου.³⁸ Επιστρέφει ένας θεσμός που ξεκίνησε το 1945 με μεγάλη επιτυχία, οι ποιητικές απογευματινές.³⁹ «Με καταπλήσσει η συρροή του κόσμου: θέατρο κατάμεστο και πολλοί θεατές δε βρίσκουν θέση», γράφει ο Θεοτοκάς σε ένα τέτοιο κλίμα επιτυχιών.⁴⁰ Για την πολύ μεγάλη επιτυχία των παραστάσεων του *Οιδίποδα Τυράννου*, μας μεταφέρει το κλίμα ο ίδιος ο συγγραφέας λέγοντας τα εξής: «Το αρχαίο θέατρο των Δελφών ξεχειλά κυριολεκτικά από πλήθη ανθρώπων όλων των κοινωνικών τάξεων, από γεωργούς, βοσκούς του Παρνασσού, εργάτες εργοστασίων και αστούς που είχαν μεταφερθεί από την Αθήνα, από τις πόλεις της Ρούμελης, της Θεσσαλίας, της Πελοποννήσου και από άλλα μέρη πιο μακρινά».⁴¹ Στα 1951 γίνεται, επίσης, η θεσμοθέτηση βραβείων και η οργάνωση εορτασμών.⁴²

Παρά τις μεγάλες επιτυχίες όμως, παρατηρούνται και σε αυτή τη θητεία μελανά σημεία.⁴³ Σε συνεδρία στις 11 Σεπτεμβρίου 1951, ασχολούνται με ένα θέμα ιδιότυπο: μια κριτική που δημοσιεύθηκε στην εφημ. *Καθημερινή* (4-9-51), από τον Αιμ. Χουρμούζιο, μέλος του Εθνικού και πρόεδρος της καλλιτεχνικής επιτροπής όπου δεν αναγνωρίζει κανένα προσόν στην παράσταση *Οιδίπους Τύραννος*, η οποία τόσο ενθουσιασμό προκάλεσε στους Δελφούς και στην Αθήνα και τόσο επαινετικά επικρίθηκε.⁴⁴ Κατά τον διευθυντή, το εν λόγω άρθρο είναι άδικο και θίγει όλη τη διοίκηση του θεάτρου.

Αυτό όμως που πραγματικά έδωσε άλλη ώθηση και λάμψη στη διάδοση της φήμης του Εθνικού Θεάτρου ήταν η παρουσία του στο εξωτερικό. Το Εθνικό Θέατρο και ο Γ. Θεοτοκάς κλήθηκαν για παραστάσεις στην Αμερική από την επιτροπή ANTA (American National Theatre and Academy).⁴⁵ Όπως είναι φυσικό, όλοι δίνουν μεγάλη σημασία στην επίσκε-

ζόμενον καταγγελιών από τις στήλες της *Καθημερινής* ότι η «παράσταση του Οιδίποδα διασφύρει την Τραγωδία εις την πατρίδα της». Ανάμεσα, βέβαια, στις αρνητικές κριτικές ή επιστολές διαμαρτυρίας ήταν και η επιστολή του Κ. Γεωργουτσάκη (17-10-51), που αποτέλεσε μορφή για ορισμένες παραστάσεις του Εθνικού ιδιαίτερα αισθητικών απαιτήσεων και αξιώσεων. Σύμφωνα με την επιστολή διακρίνεται η κρίση που περνά γενικότερα το ελληνικό θέατρο.

⁴⁴ Βλ. στο αρχείο Γ. Θεοτοκά, φακ. 39/243α, αρ. 4103 και φακ. 39/243β, αρ. 4102. Ο Χουρμούζιος παραπονείται ότι το ίδρυμα δεν ενημερώνει τα μέλη του να βλέπουν τις πρόβες των παραστάσεων. Επίσης δεν ενημερώθηκαν για τη διάλεξη που έδωσε ο Καραντινός περί σκηνοθεσίας με αφορμή τις *Νεφέλες*. Ο Χουρμούζιος εύχεται «[...] το κράτος να είχε ανθρώπους που να μπορούν να διακρίνουν τι είναι καλόν και τι άσχημον εις τη δημουργίαν εναντίον οργανισμού αρχαίου δράματος εις το οποίον να ανατεθεί η μελέτη και η ευθύνη των παραστάσεων. Διότι η πείρα των τελευταίων ετών κατέδειξε δυστυχώς ότι από το Εθνικό Θέατρο έλειπε και λείπει η ικανότης και κάποτε ο νους δια παρόμοια εγχειρήματα».

⁴⁵ Σημειώνω εδώ ότι δεν είναι η πρώτη φορά που το Εθνικό Θέατρο πηγαίνει στο εξωτερικό. Το Εθνικό

10, 12, 16, 18, 20 και 23-12-1952).

³⁸ Ο. π., 11-10-1950, σ. 647. Πριν από τον θρίαμβο αυτό προηγήθηκε, βέβαια, πόλεμος νεύρων, συγκοφαντικές επιθέσεις εφημερίδων και απειλή σκηνών αποδοκιμασίας, αλλά ο Θεοτοκάς δεν έχασε την ψυχραιμία του.

³⁹ Στα *Τετράδια Ημερολογίου (1939-1953)*, ό. π., 28-10-1950, ο συγγραφέας σημειώνει ότι «η Α΄ Ποιητική Απογευματινή με ποιήματα του Σολωμού και του Παλαμά κατά τον εορτασμό της εθνικής επετείου είναι μια πραγματικότητα. Η Β΄ Ποιητική Απογευματινή πραγματοποιείται με ποιήματα Γρυπάρη, Πορφύρα, Χατζόπουλου, Παπαντωνίου, Μαλιακιάση και το διήγημα του Παπαδιαμάντη “Έρωτας στα χιόνια”».

⁴⁰ Ο. π., 2-1-1951.

⁴¹ Γ. Θεοτοκάς: «Οι παραστάσεις του αρχαίου δράματος στην Ελλάδα», *Νέα Εστία*, 1-11-1951, σ. 1420.

⁴² Ο Γ. Θεοτοκάς στις 3-4-1951 σε απάντησή του στο κείμενο της επιστολής της Πανελληνίας Ένωσης Ελευθέρου Θεάτρου, συμφωνεί με τη θεσμοθέτηση βραβείων εις μνήμην του Ξενοπούλου και την εύρεση χώρου για ανδριάντα (αρχείο Γ. Θεοτοκά, φακ. 39/68).

⁴³ Με μια επιστολή δυσαρέσκειας του ζεύγους Μινωτή - Παξινού προς τον Γ. Θεοτοκά, λύεται η συνεργασία με το Εθνικό Θέατρο (13-9-1951) λόγω των συνεχι-

ψη του Εθνικού στην Αμερική, η οποία θα ανοίξει μια νέα περίοδο στις πολιτιστικές σχέσεις των δύο εθνών. Η αποστολή αυτή αποτελεί γεγονός υψίστης σπουδαιότητας τόσο από πνευματικής και καλλιτεχνικής, όσο και από εθνικής απόψεως.⁴⁶ Σε επιστολή του η διευθύντρια της επιτροπής, Rosamond Gilder, στις 28-5-52 εκφράζει τη χαρά της που θα επιτευχθεί αυτή η προσπάθεια, αν και αντιλαμβάνεται τις δυσκολίες που έχει να αντιμετωπίσει ο διευθυντής του Εθνικού. Θεωρεί, όμως, ευτύχημα το γεγονός ότι το θέατρο θα παρουσιαστεί υπό τον διακεκριμένο διευθυντή. Η υπομονή και το πάθος όσων εργάζονται για αυτό τον σκοπό προμηθύνουν μεγάλη επιτυχία για το Εθνικό Θέατρο που θα μετατρέψει τις παραστάσεις σε γεγονός της χρονιάς.

Ο Θεοτοκάς, αν και κατανοεί πλήρως την αναγκαιότητα να διασφαλιστεί η επιτυχία της αποστολής, δεν παραλείπει να καταγράψει στα *Τετράδια Ημερολογίου* του τη δυσφορία που του προκαλεί η συμπεριφορά του ζεύγους Μινωτή: «Πολύ δυσάρεστη, όπως πάντα, η επαφή με Παξινοῦ και Μινωτή. Άνθρωποι νοσηροί, χαλασμένα μυαλά, εγωπάθειες που φτάνουνε τα όρια της παράρουσης και, ανεξάρτητα από το οποιοδήποτε ανεύθυνο τάλαντο, τελικά μικροί, ανόητοι άνθρωποι. Δεν μπορώ να τους εκτιμῶ. Μα η αποστολή αυτή υπηρετεί ένα σημαντικό εθνικό και πνευματικό σκοπό και έκαμα και θα κάμω ό,τι περνά από το χέρι μου για να βοηθήσω την επιτυχία της».⁴⁷

Το Εθνικό θα έδινε παραστάσεις της *Ηλέκτρας* και του *Οιδίποδα Τυράννου* του Σοφοκλή στη Νέα Υόρκη, οι οποίες θα άρχιζαν στις 18-11-1952, θα συνέχιζαν για τουλάχιστον 2 εβδομάδες και στις οποίες συνολικά θα έπαιρναν μέρος 52 συντελεστές. Ο Θεοτοκάς, με τη συμπλήρωση των παραστάσεων, σε επιστολή του προς τον υπουργό παιδείας (9-12-52) γράφει ότι η περιοδεία στη Νέα Υόρκη, στέφθηκε από πλήρη επιτυχία.⁴⁸ Δόθηκαν συνολικά 23 παραστάσεις, 13 της *Ηλέκτρας* και 10 του *Οιδίποδα*, εκ των οποίων η πρώτη παράσταση της *Ηλέκτρας* δημιούργησε μεγάλο σάλο στο Broadway. Θεωρήθηκε σοβαρή και αξιόλογη η εμφάνιση του Εθνικού ως εξέχοντος ευρωπαϊκού θεάτρου, έχοντας κάνει ιδιαίτερη εντύπωση η παρουσία του χορού με αποτέλεσμά να τιμηθεί εξαιρετικά το Εθνικό ως καλλιτεχνικός οργανισμός και ως έκφραση του εθνικού πολιτισμού.⁴⁹

έχει περιοδεύσει σε Αγγλία και Γερμανία το 1939 (βλ. Β. Κανάκης, ό. π., σσ. 40-1).

⁴⁶ Σχετικά με τα οικονομικά θέματα της περιοδείας στην Αμερική, βλ. αρχείο Γ. Θεοτοκά, φακ. 39/136. Σε επιστολή του ο Γ. Θεοτοκάς προς τους Έλληνες εφοπλιστές της Ν. Υόρκης στις 14-6-52, ευχαριστεί για την ανάληψη των εξόδων που αφορούν στη μεταφορά του θιάσου από την Αθήνα στη Νέα Υόρκη και στην επιστροφή του (αρχείο Γ. Θεοτοκά, φακ. 39/190). Δηλώνει ευγνωμοσύνη για την πατριζή αυτή χειρονομία, η οποία δεν εξυπηρετεί απλώς μια κοινή καλλιτεχνική εκδήλωση, αλλά μια επίσημη εμφάνιση της ελληνικής τέχνης για την οποία οι κυβερνήσεις της Ελλάδος και των ΗΠΑ δίνουν μεγάλη σημασία. Αναφέρει και ορισμένους Έλληνες, όπως τον Αρχιεπίσκοπο Μιχαήλ και εκ μέρους των εφοπλιστών τον Χρ. Πούλο, τον Σπ. Σκούρα και τον Γ. Μοάτσο. Βλ. αρχείο Γ. Θεοτοκά (φακ. 39/αρ. 4206), όπου σε συνημμένο έγγραφο

του στις 2-11-52 βρίσκουμε λεπτομέρειες σχετικά με την αποστολή, το θέμα των έργων, των ηθοποιών και της μεταφοράς του σκηνικού, το οποίο πρέπει να αναλάβουν ελληνικές πηγές ή η κυβέρνηση.

⁴⁷ Γ. Θεοτοκάς: *Τετράδια Ημερολογίου*, ό. π., 14-11-1952.

⁴⁸ Αρχείο Γ. Θεοτοκά, φακ. 39/162. Βλ. επίσης και συγχρητηρία επιστολή του Βενέζη (23-12-52) προς τον Θεοτοκά για τις προσπάθειές του (αρχείο Γ. Θεοτοκά, φακ. 39/166^ο).

⁴⁹ Βλ. Γ. Θεοτοκάς: *Τετράδια Ημερολογίου* (1939-1953), ό. π., 19, 20, 24 και 25-11-1952. Η επιλογή της *Ηλέκτρας* είναι κατανοητή, γιατί η παράσταση ήταν γνωστή στο εξωτερικό από την προπολεμική περιοδεία του Εθνικού στην Αγγλία και στη Γερμανία και ο *Οιδίποδας* γνωστός την προηγούμενη χρονιά από τις Δελφικές εορτές που τις παρακολούθησαν πολλοί αντιπρόσωποι του ξένου Τύπου.

Αφού περατώθηκε αισίως η αποστολή, ο Θεοτοκάς θα παραμείνει στο εξωτερικό έως τις 31-1-53 ως προσκεκλημένος του αμερικάνικου υπουργείου των εξωτερικών προς μελέτη της καλλιτεχνικής κίνησης «κατόπιν αδείας του ημετέρου διοικητικού συμβουλίου». Κατά τη διάρκεια της εξάμηνης παραμονής του εκεί, ο Θεοτοκάς έκανε συναντήσεις με ανθρώπους του θεάτρου και κριτικούς, πήγε σε δραματικές σχολές και παρακολούθησε αξιολογες παραστάσεις και πρωτοποριακά θεάματα.⁵⁰ Θυμίζω ότι απόσταγμα αυτού του ταξιδιού είναι το κριτικό έργο *Δοκίμιο για την Αμερική*, το οποίο αποτελεί μια ερμηνευτική προσέγγιση της «διεισδυτικής» περιήγησης του συγγραφέα σε αυτή τη χώρα και τον πολιτισμό της.⁵¹

Ενώ, όμως, ο θίασος ήταν στην Αμερική άλλαξε το πολιτικό σκηνικό στην Ελλάδα με επιπτώσεις στο θέατρο: τη θέση του Γ. Θεοτοκά παίρνει ο Δ. Ροντήρης. Τότε ο Θεοτοκάς υποβάλει εκ νέου την παραίτησή του από τη θέση του γενικού διευθυντή, «αν θέλει ο νέος υπουργός να δώσει άλλη κατεύθυνση στο Ίδρυμα».⁵²

Γ' θητεία (1963 – 1964)

Κατά τη σύντομη αυτή θητεία του ο Θεοτοκάς ασκούσε καθήκοντα γενικού διευθυντή του Εθνικού Θεάτρου και ήταν πρόεδρος του διοικητικού συμβουλίου.⁵³ Όπως και κατά τις προηγούμενες θητείες του ο Θεοτοκάς εξακολουθεί να υποστηρίζει τη θέση του σχετικά με «τη μορφωτική και κοινωνική λειτουργία του θεάτρου». Εξακολουθεί να πιστεύει ότι «το θέατρο διδάσκει και καλλιεργεί τη συναισθηματική σκέψη αλλά και συμβάλλει στη διασκέδαση, προωθώντας την τέχνη του λόγου με απώτερο στόχο του να διευρυνθεί κάποτε το μικρό κοινό του».⁵⁴

Κατά την προσωρινή αυτή θητεία του και κατόπιν προφορικής συνεννόησης με τον υπουργό εξωτερικών Στ. Κωστόπουλο, το διοικητικό συμβούλιο εξέτασε το θέμα της περιουσίας του Εθνικού θεάτρου στα Βαλκάνια, την άνοιξη του 1965, με αρχαία τραγωδία.⁵⁵ Το συμβούλιο,⁵⁶ όπως είναι φυσικό, θεωρεί ότι είναι ενδιαφέρουσα μια τέτοια προβολή του ελληνικού πνεύματος σε χώρες, οι οποίες έχουν δεχτεί κατά το παρελθόν βαθύτητα και συνεχιζόμενη πνευματική επίδραση του ελληνισμού.⁵⁷

⁵⁰ Ο. π., 4, 5, 15 και 22-9-1952. Βλ. επίσης, στο αρχείο Γ. Θεοτοκά επιστολή (8-1-1953) από το American Theatre για ενθάρρυνση παραμονής του συγγραφέα στην Ουάσιγκτον μετά τον «γύρο» που πραγματοποιήθηκε ο συγγραφέας στην Αμερική.

⁵¹ Γ. Θεοτοκάς: *Δοκίμιο για την Αμερική*, Ίκαρος, Αθήνα 1954 και επανέκδοση με εισαγ. Ν. Κ. Αλιβάζου και επίμετρο Ι. Λαλιώτου και Β. Λαμπρόπουλου, Εστία, 2009.

⁵² Βλ. Γ. Θεοτοκάς: *Τετράδια Ημερολογίου (1939-1953)*, ό. π., 9-12-1952: «Στέλνω μια πολυσέλιδη έκθεσή μου στο Συμβούλιο για τα ζητήματα της περιοδείας κι ένα γράμμα προς τον νέο Υπουργό της Παιδείας στη διάθεση του οποίου θέτω την παραίτησή μου».

⁵³ Αρχείο Γ. Θεοτοκά, φακ. 39/262, αρ. 4445.

⁵⁴ Γ. Θεοτοκάς: «Υπάρχει νεοελληνικό θέατρο», *Το*

Βήμα, 14-5-1961.

⁵⁵ Βλ. επιστολή Γ. Θεοτοκά 7-7-1964 προς το Υπουργείο Παιδείας, σχετικά με την προτεινόμενη περιουσία (αρχείο Γ. Θεοτοκά, φακ. 39/267, αρ. 4454).

⁵⁶ Βλ. έγγραφο στο αρχείο Γ. Θεοτοκά με ημερομηνία 19-5-1964 (φακ. 39/260, αρ. 4462), όπου αναφέρεται ότι ανάμεσα στα μέλη του Διοικητικού Συμβουλίου ήταν: ο Φαίδων Βέγλης (καθηγητής πανεπιστημίου), ο Οδυσσεύς Ελύτης (ποιητής), ο Γ. Θεοτοκάς (λογοτέχνης), ο Κ. Οικονομίδης (δημοσιογράφος), ο Ι. Μ. Παναγιωτόπουλος (λογοτέχνης), ο Γ. Σεφέρης (ποιητής) και ο Π. Χάρης (Ι. Μαυραριάδης) λογοτέχνης.

⁵⁷ Τελικά το Εθνικό Θέατρο περιόδευσε λίγο αργότερα, τον Σεπτέμβριο του 1965, στα Βαλκάνια, και συγκεκριμένα στη Βουλγαρία και στη Ρουμανία για παραστάσεις αρχαίων δράματων με *Οιδίποδα Τύρανο* και

Στα τέλη Δεκεμβρίου (22-12-1964), όμως, με επιστολή του προς το υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, ύστερα από πληροφόρησή του από τον Τύπο για επαναδιορισμό του διοικητικού συμβουλίου του Εθνικού Θεάτρου του οποίου έληξε η θητεία, ο Γ. Θεοδοσιάδης παύει τη θητεία των ζητώντας και πάλι να εξαιρεθεί από το διοικητικό συμβούλιο του Εθνικού για λόγους υγείας και ύστερα από σύσταση των γιατρών να απέχει από ευθύνες αναλήψεως διοικητικών οργανισμών.⁵⁸

ΚΡΑΤΙΚΟ ΘΕΑΤΡΟ ΒΟΡΕΙΟΥ ΕΛΛΑΔΟΣ

Μια άλλη σημαντική πτυχή των διοικητικών δραστηριοτήτων του Γ. Θεοδοσιάδη ήταν η ίδρυση και η οργάνωση του ΚΘΒΕ, αφού όραμα του συγγραφέα ήταν να βοηθήσει την καλλιτεχνική ζωή να βγει από τον υπερβολικό συγκεντρωτισμό των Αθηνών με τη δημιουργία ενός θεάτρου στη Βόρεια Ελλάδα.⁵⁹ Η προϋπηρεσία του συγγραφέα στο Εθνικό της Αθήνας, όπου οι περίοδοι υπό την διεύθυνσή του ήταν οι πιο λαμπρές της ιστορίας του πρώτου θεάτρου, ήταν εχέγγυο για την επιτυχία του νέου έργου του.

Είναι γνωστή η ιστορία της συγκέντρωσης πνευματικών ανθρώπων στο σπίτι του υπουργού Προεδρίας της Κυβερνήσεως, Κ. Τσάτσου, στα τέλη Νοεμβρίου 1960, όταν σε ερώτηση του πρωθυπουργού, Κ. Καραμανλή, προς τον Γ. Θεοδοσιάδη πώς θα προωθούσε την πνευματική ζωή του τόπου, η απάντηση ήταν: «με την ίδρυση θεάτρου στη Θεσσαλονίκη». Ο Κ. Καραμανλής δέχτηκε πρόθυμα με την προϋπόθεση να αναλάβει την προεδρεία ο συγγραφέας.⁶⁰ Ταχύτατα ζητήθηκε σχέδιο οργάνωσης και προϋπολογισμός από τον σκηνοθέτη Σ. Καραντινό και άμεσα, στις 13-1-61, ιδρύθηκε το ΚΘΒΕ. Αρχετές ήταν οι δυσκολίες και τα εμπόδια, αλλά και πολλές οι θεατρικές επιτυχίες αυτού του οργανισμού. Ο Θεοδοσιάδης ευχόταν με αφορμή τη λιτή και αυστηρή σκηνοθετική αντίληψη του Καραντινού να διαμορφωθεί από την αρχή μια αυτοδύναμη βορειοελλαδίτικη παράδοση και να συντελεστεί μια συνταύτιση νοστορπίας του θεάτρου και του κοινού. Σκοπός αυτού του θεάτρου θα ήταν να αναδείξει και να επιβάλει δικούς του καλλιτέχνες.

Ο Θεοδοσιάδης κατά την ομιλία του στον αγιασμό του ιδρύματος στις 3-6-1961 τόνισε την αξία και τις προοπτικές αυτού του θεατρικού οργανισμού λέγοντας ότι: «Η σημασία της Ίδρυσης του ΚΘΒΕ ξεπερνά τα τοπικά πλαίσια και προσλαμβάνει χαρακτηριστικά πανελληνίου. Δημιουργείται στη Θεσσαλονίκη ένα αυτοδύναμο κέντρο σοβαρής θεατρικής ζωής που αποβλέπει σε γενικούς πολιτιστικούς σκοπούς. Το ΚΘΒΕ θα δίνει παραστάσεις στη Θεσσαλονίκη και καλοκαιρινές στη Θάσο, όπου ευελπιστεί να τη μετατρέψει σε Επίδαυρο της Βόρειας Ελλάδος. Θα διδάσκει συστηματικά τους αρχαίους και νεώτερους κλασικούς καθώς και εκλεκτά και αντιπροσωπευτικά έργα του σύγχρονου διεθνούς δραματολογίου δίνοντας ξεχωριστή θέση στο νεοελληνικό μας δραματολόγιο. Το ΚΘΒΕ [...] πρέπει να είναι σχολείο του λαού και γόνιμη εστία γνήσιας πνευματικής ζωής...».⁶¹

πρωταγωνιστή τον Μινωτή, (Β. Κανάκης, ό. π., σ. 414).

⁵⁸ Βλ. αρχείο Γ. Θεοδοσιάδη, φακ. 39/261, αρ. 4436.

⁵⁹ Σ. Καραντινός: *Σαραντα χρόνια θέατρο, III. Τα πρώτα χρόνια του Κρατικού Θεάτρου Βορείου Ελλάδος*, Αθήνα 1971, σ. 13. Βλ. επίσης, δακτυλόγραφο κείμενο του Γ. Θεοδοσιάδη με τίτλο: «Ένας θεσμός ανδρώνεται. Το Κρατικό Θέατρο Βορείου Ελλάδος. Μέτρα

που πρέπει να ληφθούν επείγοντως» (αρχείο Γ. Θεοδοσιάδη, φακ. 22/4642).

⁶⁰ Σ. Καραντινός, ό. π., σ. 8. Η διοίκηση ανατέθηκε προσωρινά σε «Επιτροπή Οργανώσεως Θεάτρου Βορείου Ελλάδος» της οποίας την προεδρία κλήθηκε με επιμονή να αναλάβει ο Γ. Θεοδοσιάδης.

⁶¹ Ό. π., σ. 13.

Η έναρξη των παραστάσεων με τον *Οιδίποδα Τύραννο* στα θέατρα των Φιλίππων και της Θάσου χαρακτηρίστηκε από τον Τύπο ως επιτυχία.⁶² Βαθύτατα συγκινητική ήταν η απόκριση του λαού της Μακεδονίας και της Θράκης, όπου έτρεξε από κάθε γωνιά της Βόρειας Ελλάδας για να γευτεί υψηλή τέχνη και ανώτερη πολιτιστική εκδήλωση. Το πλήθος κινήθηκε από τη Φλώρινα ως την Αλεξανδρούπολη, «συν γυναίξι και τέκνοις», σε σημείο που η προσέλευση των θεατών να ξεπερνάει τα επιτρεπόμενα όρια.⁶³ Ήταν μια αποστολή κοινωνική, πολιτισμική και ηθική, όπου έδινε ζώη στο θέατρο. Ανεκδιήγητες ήταν οι πρακτικές δυσκολίες που είχε να αντιμετωπίσει το Θέατρο του Βορρά στο πρώτο αυτό ξεκίνημα, χωρίς οργανωμένες υπηρεσίες και χωρίς να υπάρχει τοπικά η συνήθεια για τέτοιες εκδηλώσεις. Τα πράγματα, όμως, βολεύτηκαν με καλή θέληση και με αυτοσχεδιασμούς, όπως αναφέρει και ο συγγραφέας στην εφημερίδα *Το Βήμα*.⁶⁴ Αξιοσημείωτο είναι ότι από τον Οκτώβριο του 1965 καθιερώνεται και εδώ το ενάλλασσόμενο ρεπερτόριο, γεγονός που τονίζει την αξία και τη χρησιμότητα αυτού του θεσμού.⁶⁵

Στις 24-1-64, όμως, έχουμε και πάλι τον αποχαιρετισμό του Γ. Θεοτοκά σε μια λαμπρή θητεία.

ΣΥΝΟΨΙΣΗ:

Με βάση τα όσα παρουσιάσαμε, μέσα σε μια οπτική κοινωνικής, πνευματικής και ηθικής αποστολής ο Θεοτοκάς ήθελε να ανυψώσει το επίπεδο των θεαμάτων του Εθνικού Θεάτρου και να δώσει ένα άλλο τόνο στη ζωή της χώρας «θεωρώντας το θέατρο ως ένα θαυμάσιο όργανο για την εξυπηρέτηση της πνευματικής αναγέννησης της Ελλάδας».⁶⁶

Συνοψίζοντας, θα επικαλεστώ τα λόγια του Κ. Γεωργουσόπουλου για να τονίσω την προσφορά του Γ. Θεοτοκά κατά τη διοίκησή του στους δύο οργανισμούς του θεάτρου. Σύμφωνα με αυτά «ο Γ. Θεοτοκάς ως προοδευτικός διευθυντής του Εθνικού Θεάτρου έσπασε το μονοπώλιο του Εθνικού σε μια εποχή συγκρούσεων και προσπάθησε να συγκεράσει διαφορετικές αισθητικές και ρεύματα, κάνοντας ένα άνοιγμα στο θεατρικό μοντερνισμό της εποχής που αποδείχτηκε από τα πιο γόνιμα ανοίγματα στην ιστορία του θεάτρου. Ως πρωτοστάτης στην ίδρυση του Κρατικού Θεάτρου Βορείου Ελλάδος (ο Θεοτοκάς) με τη σοβαρότητά του και ο Καραντινός με την τελειοθηρία του έβαλαν τα θεμέλια σε μια πρωτοπορία».⁶⁷ Πρέπει, βέβαια, κατά τον θεατρικό κριτικό να μη λησμονούμε τις σημαντικότερες συνεργασίες του συγγραφέα που απέδωσαν τα γνωστά αποτελέσματα που αναφέραμε: «Εντυχώς, που στα πρώτα βήματά του το θέατρο βρέθηκε στα στοργικά χέρια ενός Θεοτοκά και ενός Καραντινού. Οι δύο αυτοί φίλοι, θεατράνθρωποι είχαν την αναγκαία πνευματικότητα και το απαραίτητο πείσμα, ώστε να αντιμετωπίσουν με επιτυχία τις εγγενείς δυσχέρειες που παρουσιάζονται όταν θεμελιώνεται ένας νέος θεσμός».⁶⁸

⁶² Ό. π., σ. 31.

⁶³ Ό. π., σ. 31.

⁶⁴ Βλ. Γ. Θεοτοκάς: «Το ξεκίνημα του νέου Κρατικού Θεάτρου. Εντυπώσεις από τις παραστάσεις των Φιλίππων και της Θάσου», *Το Βήμα*, 3-9-1961.

⁶⁵ Σ. Καραντινός, ό. π., σ. 205.

⁶⁶ Βλ. R. Richer, ό. π., σ. 229, όπου γίνεται λόγος για δακτυλόγραφο κείμενο του συγγραφέα με τίτλο «Το

θέατρο στη σύγχρονη Ελλάδα» (αρχείο Γ. Θεοτοκά φακ. 39/αρ. 4568).

⁶⁷ Κ. Γεωργουσόπουλος, 18-12-1996 (βλ. υποσ. 4).

⁶⁸ Κ. Γεωργουσόπουλος: «Ένας θεσμός με ρίζες βαθιές», στον τόμο: Χρ. Σουγιοιλιτζής: *35 Χρόνια Κρατικών Θεάτρων Βορείου Ελλάδος 1961-1996*, Ήβος, Αθήνα 1999, σ. 11.

ΘΕΑΤΡΙΚΗ ΕΡΓΟΓΡΑΦΙΑ Γ. ΘΕΟΤΟΚΑ:

- Γ. Θεοτοκάς: *Νεοελληνικό λαϊκό θέατρο*, τόμ. Α΄, Εστία, Αθήνα 1965

Αντάρα στ' Ανάπλι (1942)
Το Γεφύρι της Άρτας (1942)
Όνειρο Δωδεκάμερον (1943)
Το Κάστρο της Ωριάς (1944)
Το παιχνίδι της Τρέλλας και της Φρονιμάδας (1947)
Συναπάντημα στην Πεντέλη (1947)
Το τίμημα της Λευτεριάς (1948)

- Γ. Θεοτοκάς: *Θεατρικά έργα Β΄. Έργα διάφορα*, Εστία, Αθήνα 1967

Πέφτει το βράδυ (1941)
Η Λάκαινα (1946)
Αλκιβιάδης (1959)
Σκληρές ρίζες (1959)
Η άκρη του δρόμου (1963)
Ο τελευταίος Πόλεμος (1965)